

УДК 347.122

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.4.25>

ОБОРОТОЗДАТНІСТЬ ЗБРОЇ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Нестеренко Василь Олександрович,

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті досліджується оборотоздатність зброї як об'єкта цивільних прав в Україні, зокрема, аналізується правове регулювання обігу зброї, її придбання, використання, зберігання та передачі. Основна увага приділяється аналізу чинного законодавства, включаючи відповідні положення Цивільного кодексу України та наказ Міністерства внутрішніх справ України. Особливо розглядаються правові аспекти, зумовлені зв'язком з обігом зброї в умовах воєнного стану, коли необхідність гарантування громадської безпеки набуває особливого значення.

У статті акцентовано увагу на тому, що в українському законодавстві відсутні чіткі визначення та регламентації щодо правового режиму зброї, що створює правову невизначеність і сприяє виникненню численних правових та практичних проблем. Розглядається проект закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю», який, хоча і потребує доопрацювання, містить багато важливих положень, спрямованих на вдосконалення правового регулювання обігу зброї. Також аналізуються спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють використання зброї особливими суб'єктами, як-от поліцейські, що є важливими для підтримання громадського порядку та безпеки.

Особливу увагу приділено проблемам, зумовленим незаконним обігом зброї та її використанням у вчиненні правопорушень. У статті висвітлюється необхідність чіткого законодавчого регулювання обігу зброї, включаючи встановлення вікових обмежень, вимог до власників зброї та правил її використання. Також наголошується на важливості забезпечення належної підготовки та сертифікації осіб, які мають право володіти зброєю, для мінімізації ризиків її неправильного використання.

Зроблено висновок, що діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням, обігом зброї, створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб, тому її можна вважати джерелом підвищеної небезпеки.

Ключові слова: оборотоздатність зброї, об'єкт цивільних прав, правове регулювання, обіг зброї, воєнний стан, самозахист, джерело підвищеної небезпеки.

Nesterenko Vasyl. Turnover of weapons as an object of civil rights

The article examines the transferability of weapons as an object of civil rights in Ukraine analyzes the legal regulation of the circulation of weapons, their acquisition, use, storage and transfer. The main attention is paid to the analysis of current legislation, including relevant provisions of the Civil Code of Ukraine and orders of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The legal aspects arising in connection with the circulation of weapons in the conditions of martial law, when the need to ensure public safety acquires special importance, are considered separately.

The article emphasizes the fact that Ukrainian legislation lacks clear definitions and regulations regarding the legal regime of weapons, which creates legal uncertainty and contributes to the emergence of numerous legal and practical problems. The draft Law of Ukraine "On the Right to Civilian Firearms" is being considered, which, although it needs to be revised, contains many important provisions aimed at improving the legal regulation of weapons circulation. Along with this, special legal acts that regulate the use of weapons by special subjects, such as the police, which are important for maintaining public order and security, are analyzed.

Special attention is paid to the problems that arise in connection with the illegal circulation of weapons and their use in crimes. The article highlights the need for clear legislative regulation of weapons circulation, including the establishment of age restrictions, requirements for gun

owners and rules for their use. It also emphasizes the importance of ensuring proper training and certification of persons who have the right to possess weapons to minimize the risks of their misuse.

The author concludes that activities related to the use, storage and circulation of weapons pose an increased danger to the person who carries out these activities and other persons, and therefore they can be considered a source of increased danger.

Key words: turnover of weapons, object of civil rights, legal regulation, arms trafficking, martial law, self-defence, source of increased danger.

Оборотоздатність зброї як об'єкта цивільних прав в Україні є надзвичайно важливою та складною темою, що потребує детального розгляду із правового, соціального та безпекового поглядів. У контексті сучасного українського законодавства питання обігу зброї регулюється низкою нормативно-правових актів, які визначають умови та порядок її придбання, зберігання, використання й утилізації. Оборотоздатність зброї є центральним аспектом цих регуляцій, адже вона встановлює межі правовідносин, пов'язаних зі зброєю, між громадянами, юридичними особами та державою.

В умовах воєнного стану питання регулювання обігу зброї набуває особливої гостроти та значущості. Воєнні дії, які тривають на території України, потребують оперативного реагування й адаптації законодавства до нових викликів. Потреба в забезпеченні належного контролю за обігом зброї зростає, щоб уникнути її незаконного використання та запобігти можливим злочинним діям. Правові механізми, що регулюють оборотоздатність зброї, повинні бути спрямовані на убезпечення як окремих громадян, так і суспільства загалом, за дотримання прав і свобод людини. Важливим є також забезпечення доступу до зброї для осіб, які мають законне право на її використання в оборонних цілях, та водночас запобігання її потраплянню до рук осіб, що можуть використовувати її із протиправною метою. Отже, оборотоздатність зброї як об'єкта цивільних прав в Україні є багатогранною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. В умовах воєнного стану це питання стає ще більш актуальним і потребує швидкої й ефективної адаптації правових норм до нових реалій із метою гарантування національної безпеки та правопорядку.

На думку А.С. Сліпченка, значення поняття цивільного обороту важко пере-

оцінити. Завдяки йому виникає можливість розкрити зміст поняття, з'ясувати його істотні та загальні властивості. Це, у свою чергу, дасть можливість відрізнити поняття цивільного обороту від усіх інших, навіть подібних категорій, від яких вони відрізняються принаймні деякими істотними властивостями [1, с. 207].

Як зазначає С.А. Старіцина, відносно, що виникають стосовно обігу зброї, є об'єктом правового регулювання різних галузей права. Щодо володіння, користування та розпорядження зброєю виникає широке коло суспільних відносин, як публічно-, так і приватноправових. Деякі з даних правовідносин входять у коло правового регулювання цивільного права. Зброя як об'єкт цивільного права може виступати об'єктом різних правовідносин: страхування, дарування, купівлі-продажу, спадкування, міни, поставки тощо [2, с. 197].

У дослідженні правового режиму вогнепальної зброї необхідно дати чітку характеристику цьому поняттю. Вогнепальна зброя є рухомою річчю, тобто її можна переміщувати у просторі без втрати її функціональності та призначення. Окрім того, вона є неподільною. Наприклад, якщо відділити магазин чи запобіжник від пістолета, то він втратить свою функціональність і призначення. Ця особливість робить вогнепальну зброю унікальною порівняно з іншими типами зброї.

Вогнепальна зброя також наділена індивідуальними ознаками, що дозволяє виділити її серед інших видів зброї, хоча іноді її можна схарактеризувати за допомогою родових ознак. Індивідуальні характеристики, як-от серійний номер, роблять кожну одиницю зброї унікальною. Окрім того, вогнепальна зброя є неспоживною річчю, оскільки вона зберігає свій вигляд і властивості навіть після багаторазового використання протягом тривалого часу.

Передусім необхідно дослідити нормативно-правову основу питання регулювання зброї в Україні. Основною проблемою є відсутність чітко визначеного законодавчо закріпленого правового режиму зброї як об'єкта обороту в цивільних правовідносинах та інших правовідносинах. Нині існує лише кілька окремих нормативно-правових актів, що надають зброї визначеного режиму та регулюють її обіг. Серед основних актів можна виділити Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України) [3], наказ Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» від 21 серпня 1998 р. № 622 (далі – наказ МВС України № 622) [4], а також постанову Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. № 2471–XII [5].

Наказ МВС України № 622 не надає чіткого визначення правового режиму зброї, однак визначає поняття окремих її видів і регулює деякі цивільно-правові відносини щодо зброї. Цей наказ конкретизує загальний порядок придбання, дарування, спадкування та припинення права власності на зброю, а також порядок її зберігання та використання відповідно до Цивільного кодексу України.

Положення ЦК України дають змогу визначити зброю як об'єкт різних цивільних правовідносин, як-от страхування, дарування, купівля-продаж, спадкування, міна, постачання тощо. Отже, зброю можна визначити як річ, тобто об'єкт матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки. Вона здатна до обігу, але водночас належить до об'єктів, що обмежені в обігу, та є рухомим майном. Це робить її особливим предметом із погляду правового регулювання, що потребує спеціальних заходів контролю й обліку, для гарантування без-

пеки суспільства та забезпечення правового порядку.

Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» ускладнює порядок набуття права власності громадянами на окремі види зброї шляхом установлення вікового цензу. Проте ця постанова не розвиває питання правового режиму зброї далі, залишаючи багато аспектів неврегульованими. Законодавство України не встановлює чітких понять зброї та суміжних категорій, що стосуються її призначення, функціоналу та матеріальних ознак. Натепер поняття зброї частково визначається судовою практикою, проте судова практика не є джерелом права, окрім практики Європейського суду з прав людини. Усе це підкреслює відсутність правової визначеності щодо врегулювання цивільних відносин, об'єктом яких є зброя.

Найбільш успішна спроба тлумачення поняття зброї у судовій практиці України міститься в постанові Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами». У п. 3 постанови зазначається, що основною характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв і радіоактивних матеріалів є їх призначення для враження живої цілі, знищення або пошкодження навколишнього середовища [6].

Відповідно до ч. 1 ст. 1187 ЦК України джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів і обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних, інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак і собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб [3].

Аналіз наведених вище положень надає підстави зробити висновок, що діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням, обігом зброї, створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здій-

снює, та інших осіб. Убачається, що таку діяльність можна вважати джерелом підвищеної небезпеки. Отже, існує очевидна необхідність у законодавчому визначенні не лише для зброї, а й для суміжних понять, що стосуються її обігу та використання. Чітке визначення дозволить встановити зрозумілі рамки для правового регулювання та сприятиме підвищенню безпеки в суспільстві. Законодавче врегулювання цих питань забезпечить більшу прозорість і передбачуваність у правозастосуванні, що є важливим для стабільного функціонування правової системи України.

З огляду на те, що велика кількість питань правового регулювання відносин щодо використання, обігу зброї в Україні залишається невирішеною, є очевидним, що це масштабне питання потребує врегулювання окремим законом.

Проект закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», прийнятий за основу Верховною Радою України, являє собою важливий крок у регулюванні обігу зброї серед цивільного населення. Основною метою цього законопроекту є забезпечення дотримання режиму законності в питаннях, що стосуються права власності на зброю, а також закріплення основних прав і обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, розпорядження та використання зброї та боєприпасів. Також він регулює інші суспільні відносини, пов'язані з обігом зброї [7].

Законопроект пропонує визначити правові засади володіння цивільною вогнепальною зброєю, включаючи детальний порядок отримання документів, які підтверджують право власності на зброю для громадян України та юридичних осіб. Важливим аспектом є класифікація цивільної вогнепальної зброї, що сприятиме кращому розумінню та контролю за різними її видами. Також передбачено створення Єдиного державного реєстру цивільної вогнепальної зброї, що стане ключовим елементом у системі державного контролю за обігом зброї.

Законопроект також визначає загальні засади цивільного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, права й обов'язки власників зброї, а також порядок отримання права на її володіння. Важливим аспектом є страхування цивільної відповідальності

власників зброї, що забезпечить захист інтересів третіх осіб у разі виникнення непередбачуваних ситуацій. Особливу увагу приділено питанням самозахисту, передбачено використання цивільної вогнепальної зброї для захисту життя та майна. Однак законопроект також визначає обмеження щодо права на володіння зброєю та боєприпасами, зокрема, вводить поняття зон, вільних від зброї. Це сприятиме зменшенню ризиків неправомірного використання зброї та підвищенню рівня громадської безпеки [8]. Окрім того, законопроектом урегульовано питання володіння та користування зброєю іноземцями й особами без громадянства, а також тимчасове ввезення та вивезення зброї з території України. Державний контроль у сфері обігу зброї забезпечуватиме належне дотримання встановлених норм і запобігатиме правопорушенням у цій сфері.

Як зазначає Р.В. Миронюк, даний законопроект є черговою спробою розширення можливостей для реалізації права фізичних осіб на вільне володіння цивільною вогнепальною зброєю, до якої законопроектом віднесено автоматичну вогнепальну зброю – вогнепальну зброю з автоматизованим перезарядженням, з якої, натиснувши один раз на спусковий гачок, можна здійснити більше одного пострілу. Однак громадська думка та думка політиків і правоохоронців щодо вільного володіння вогнепальною зброєю цивільними особами розділилися [9, с. 161].

Ухвалення цього законопроекту не тільки лібералізує обіг цивільної вогнепальної зброї, але й підсилить відповідальність за її незаконне використання, створить комплексну систему регулювання, яка сприятиме підвищенню рівня безпеки в суспільстві.

Особливі питання щодо використання зброї врегульовані спеціальними нормативно-правовими актами. Наприклад, ст. ст. 30, 42–36 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580–VIII [10] визначають порядок застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів поліцейськими. Ці положення вказують на те, що зброя та спеціальні засоби є предметами для використання в екстраординарних випадках. Навіть для осіб, уповноважених використовувати ці засоби,

існують чіткі обмеження, які забороняють їх застосування без крайньої необхідності. Вогнепальна зброя визнається крайньою мірою поліцейських заходів і використовується лише тоді, коли всі інші заходи не дали результатів або коли рівень небезпеки для громадського порядку є надзвичайно високим. Це підкреслює потужність зброї і наштовхує на думку про необхідність обмеження її доступності для широкого кола осіб.

Окрім того, поліцейських часто притягують до відповідальності за використання зброї. Навіть навчена людина у стресовій ситуації може допустити невелике відхилення від правил, що у випадку зі зброєю може мати жахливі наслідки. Це підкреслює важливість суворого контролю й обмежень у використанні зброї навіть для уповноважених осіб.

Натепер законодавством встановлено умовні обмеження щодо різних видів зброї. Наприклад, вогнепальну зброю можуть мати працівники правоохоронних органів; травматичну зброю – судді, адвокати, журналісти; мисливську – особи зі спеціальним статусом мисливця, підтвердженим відповідним документом. Інші види зброї фактично доступні кожній особі, яка відповідає віковому цензу і не має обмежень дієздатності. Окрім того, за необхідності, змінивши власний статус, наприклад, ставши мисливцем, особа може отримати доступ і до більш потужних видів озброєння.

Варто зазначити, що 58,75% українців підтримують вільне володіння зброєю для особистого захисту. Опитування в додатку «Дія», яке завершилося 1 червня 2022 р., показало, що громадяни мали можливість обрати свій варіант володіння зброєю. Результати були такі: за володіння для спеціальних потреб – 19,43%, для особистого захисту – 58,75%, проти права на володіння зброєю – 21,82% [11].

Відкритим залишається питання щодо причин, з яких люди підтримують легалізацію зброї. Основною і майже єдиною причиною є бажання бути захищеним у повсякденному житті. Такі прагнення спрямовані на посилення можливості самозахисту для кожного, але ситуація не є однозначною. По-перше, наявних засобів для самооборони та захисту

власності, суспільного порядку тощо вже цілком досить. Головна мета таких заходів – відвернення небезпеки, що не повинно дорівнюватись до знищення об'єкта, від якого надходить небезпека. Навіть за правильного поводження зі зброєю дуже легко перевищити межі необхідної оборони та стати суб'єктом злочину.

У висновку щодо оборотоздатності зброї як об'єкта цивільних прав зазначимо кілька ключових аспектів, які підкреслюють складність і важливість дослідження цієї проблематики, особливо в умовах воєнного стану. Оборотоздатність зброї в цивільних правовідносинах є складним питанням, яке потребує чіткої правової бази й ефективного контролю з боку держави. Зброя, як об'єкт цивільних прав, передбачає встановлення чітких критеріїв для її придбання, використання та зберігання, а також відповідальності за порушення цих норм. Відсутність чітко визначеного режиму щодо зброї та належного законодавчого регулювання створює ризики як для індивідуальної, так і для громадської безпеки.

Аргументовано, що діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням, обігом зброї, створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб, тому її можна вважати джерелом підвищеної небезпеки.

В умовах воєнного стану питання оборотоздатності зброї набуває особливої актуальності. Посилення контролю за обігом зброї стає необхідним для запобігання її незаконному використанню та зловживанням. Законодавство повинно забезпечувати баланс між правом фізичної особи на самозахист і необхідністю збереження громадського порядку та безпеки. Підвищення рівня правової обізнаності населення та забезпечення відповідального ставлення до володіння зброєю є важливими складовими частинами ефективного правового регулювання.

Окрім того, в умовах воєнного стану необхідно враховувати специфічні потреби та ризики, пов'язані з використанням зброї. Наприклад, забезпечення належної підготовки та сертифікації осіб, які мають право на володіння зброєю, є критичним для запобігання випадкам неправильного або небезпечного використання. Також

важливо впроваджувати механізми моніторингу та контролю за обігом зброї, щоб мінімізувати ризики її потрапляння до рук осіб, які можуть використовувати її для злочинних цілей.

Загалом, ефективне регулювання відносин щодо оборотоздатності зброї як об'єкта цивільних прав потребує комп-

лексного підходу, який ураховує правові, соціальні та безпекові аспекти. Важливо забезпечити, щоб законодавчі норми були чіткими, доступними та відповідали сучасним викликам, зокрема тим, що виникають в умовах воєнного стану. Тільки за таких умов можна гарантувати безпеку громадян і збереження правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сліпченко А.С. Значення дефініції «цивільний оборот» у юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 201–210.
2. Старіцина С.О. Поняття зброї як об'єкта цивільно-правових відносин. *Право і безпека*. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/20929> (дата звернення: 04.09.2024).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 04.09.2024).
4. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 04.09.2024).
5. Про право власності на окремі види майна : постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. № 2471-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text> (дата звернення: 04.09.2024).
6. Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
7. Прийнято за основу проєкт закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219896.html> (дата звернення: 05.09.2024).
8. Проєкт закону про право на цивільну вогнепальну зброю. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 05.09.2024).
9. Миронюк Р.В. Особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 158–166.
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 04.09.2024).
11. За вільну зброю виступає 58,75% українців – опитування в «Дії». *Суспільне. Новини*. URL: <https://suspilne.media/245619-za-vilnu-zbrou-vistupae-5875-ukrainciv-opituvanna-v-dii/> (дата звернення: 05.09.2024).